

Komunisté před soudem

K některým aspektům politických procesů v Československu na počátku 50. let

JAN KALOUS

Před šedesáti lety, 27. listopadu 1952, skončil v Praze proces „s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“. Odhalené „zločiny“ donedávna vysokých představitelů Komunistické strany Československa a výše trestů šokovaly světovou veřejnost. Klement Gottwald „zakroutil krkem“ nejen faktickým či potenciálním protivníkům v únoru 1948 nastoleného režimu, ale nyní pod evidentním sovětským vlivem i svým věrným spolustraníkům a v řadě případů i osobním přátelům.

Jak bylo možné, že se projekce až dosud odhodlaných budovatelů nových zítřků tak radikálně proměnila? Proč se nejméně synové a dcery komunistického hnutí proměnili v opovrhované a sdělovacími prostředky štvané kreatury? Odpovědi na tyto otázky se nabízí celá řada. Je přitom nutné vycházet nejen z československých souvislostí, ale vzít v úvahu i realitu a kontext mezinárodně politických událostí, dále pak dění uvnitř Sovětského svazu a uvnitř sovětského bloku.

„SOVĚTSKÝ VZOR“

Shodou okolností také v listopadu, ale před 95 lety, se zrodil bolševický režim v zaostalém Rusku, které tehdy tři roky neúspěšně bojovalo na frontách první světové války. Společenská deprivace dosáhla na počátku roku 1917 vrcholu (nedostávalo se základních potravin, vážlo zásobování obyvatelstva hlavně ve městech, válečné úspěchy na bojišti nepřicházely) a vedla k sesazení cara Mikuláše II. Prozatímní vlády (celkem čtyři do listopadu 1917) se ve složité situaci pokoušely vytvořit v ruských podmínkách mechanismy, které by vyústily v nastolení demokracie (volby do Ústavodárného shromáždění byly napříklád plánovány na prosinec 1917).

Čelily však hluboké celospolečenské krizi (ekonomické, sociální, vojenské i politické).

V listopadu (v říjnu podle starého ruského kalendáře) 1917 se bolševici pod vedením Vladimíra Iljiče Lenina a Lva Davidoviče Trockého chopili moci. Jejich vize byly nesmírně ambiciózní. Brzy se však ukázalo, že Leninovy sliby (včetně zrušení peněz, tradičně tvořené armády nebo tajné policie) nebyly proveditelné. Bolševický režim pro uhájení svých pozic potřeboval jak silnou armádu, tak schopnou tajnou policii. Je přitom pozoruhodné, jak rychle stranický aparát pronikl do státních struktur, ovládl je a používal ve svůj prospěch.

Ani bolševiky tolik slibovaný mír nenastal. Pouze přenesli boje z východní fronty první světové války na frontu války občanské. Krveprolití pokračovalo v neztenčené míře, útrapy a perzekuce obyvatelstva neskončily a pokračovaly kontinuálně od bolševického uchopení moci až do jeho konce v prosinci 1991. Jistě přitom lze vysledovat určité fáze utužování či naopak uvolňování režimu; měnily se také formy, rozsah a hloubka prováděných represí. Co se však z povahy režimu neměnilo, byla koordinující role bolševické (později komunistické) strany. Společnost byla svázána prostřednictvím všudypřítomné kontro-

ly – od cenzury médií a propracovaného systému propagandy přes sledování oponentů režimu prostředky tajné policie (včetně využívání agenturně operativního rozpracování), likvidaci celých vrstev společnosti na rasovém i třídním podkladě až po všeobjímající aparát strany.

Lenin již ve svém teoretickém díle *Stát a revoluce* nastínil vizi diktatury proletariátu jako jakési přechodové fáze k beztřídní společnosti, a to i za použití násilí vůči poraženým třídám. Nová, bolševická společnost však násilí a teror přijala jako svou integrální součást. Od dobytí moci přes občanskou válku a dvacátá léta, násilně prováděné rozkulačování vesnice a vynucenou kolektivizaci a industrializaci doklopýtala ruská (sovětská) společnost do třicátých let, do etapy obludných stalinských procesů. Od rudého teroru na počátku vlády přes likvidaci politických, náboženských, intelektuálních a ekonomických elit po vytvoření dokonalého systematizovaného a centralizovaného systému represe a perzekuce vlastního obyvatelstva. Desítky milionů mrtvých představovaly daň za etablování a udržování bolševického režimu.

Moskevské procesy v třicátých letech se nezjevily náhodně nebo nahodile. Byly vyústěním předchozích sociálních experimentů a soustavného tlaku

mocenského a bezpečnostního aparátu, centralizovaného v rukou Josifa Vissarionoviče Stalina a jeho nejbližšího okolí. Výstřely na Kirova v prosinci 1934 odstartovaly nemilosrdnou čistku uvnitř bolševické strany, uvnitř armády, bezpečnosti a společnosti jako celku. Moskevské procesy – tyto nepochybnitelné lidské tragédie, které již tehdy s údivem sledoval celý svět – samozřejmě zasáhly všechny vrstvy obyvatelstva. Staly se známými likvidačními staré stranické garnitury, Stalinových oponentů uvnitř aparátu, jeho potenciálních soupeřů, ale také nebezpečných svědků aktivit (i selhání) „velkého vůdce“. Je však třeba si uvědomit, že vedle obětí-komunistů, které mají svá jména (známe i jejich předchozí kariéry apod.), existují oběti-nekomunisté, kterých bylo několikrát násobně více a o nichž se bohužel nemáme šanci bez hlubšího a systematictějšího výzkumu nic bližšího dozvědět.

Odhaduje se, že na jednoho vězněného komunistu připadalo během čistek v období moskevských procesů pět uvězněných nekomunistů. Jen v roce 1937 činil podíl čistkami postižených osob 5–7 procent veškerého obyvatelstva, což tehdy odpovídalo 8–11 milionům lidí. Asi 10 procent zatčených (nikoliv ovšem objektivně vinných) bylo popraveno. Jen v letech 1927–1938 zahynulo v důsledku rozpoutaných represí 13,8 milionu obyvatel a další miliony lidí byly „nedobrovolně“ poslány na nucené práce do táborů Gulag. Český historik Václav Veber v této souvislosti uvádí, že jen v období od ledna 1935 do vypuknutí války v červnu 1941 postihly represe nejméně 19 840 000 obyvatel, z toho přibližně 7 milionů bylo zastřeleno.¹ Odhaduje se, že v důsledku stalinových čistek bylo v letech 1930–1953 postiženo celkem 28 milionů lidí.²

V červenci 1946 navštívil K. Gottwald – již jako předseda vlády – generalissima J. V. Stalina
Foto: ČTK

Moskevské procesy také nekončí v srpnu 1938 popravou Ježova a nástupem Beriji do čela NKVD. Represe pokračovaly dále, poněkud skryty před očima světové veřejnosti, a to i během druhé světové války. Jakékoliv úvahy o liberalizaci režimu po vítězství nad fašismem však Stalin utnul hned v počátcích.

Nová vítězství ve druhé světové válce a vydobytá pozice Sovětského svazu s sebou přinesly i nové nebez-

pečí, které Stalin a jeho věrní vnímali a vůči němuž se úměrně tomu napřela pozornost bezpečnostních složek. Nově konstruované politické procesy směřovaly znovu do řad armády (případ Žukov) a již tradičně do Leningradu (leningradský tajemník Kuzněcov byl na podzim 1950 za údajnou vnitrostranickou opozici odsouzen k trestu smrti a popraven), vůči neruským národům a národnostem (jde o pokračování trendů z předválečného a válečného

1 VEBER, Václav: *Stalin. Stručný životopis*. Karolinum, Praha 1996, s. 108.

2 Christian Gerlach a Nicolas Werth však uvádějí řádově daleko nižší čísla. Podle nich bylo od počátku 30. let do roku 1953 popraveno 1 až 1,2 milionu sovětských občanů. Dále konstatují, že většina hrdelních trestů byla v tomto období provedena na základě mimosoudních rozhodnutí a 75 procent z nich bylo vykonáno mezi červencem 1937 a koncem roku 1938. Viz GERLACH, Christian – WERTH, Nicolas: *Násilí v rukou státu – společnost násilí*. In: GEYER, Michael – FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012, s. 240–241.

období, nyní však zacílených i proti Židům).³ Asi nejznámější poválečnou kauzou je absurdní případ „bílých pláštů“ z let 1952–1953, lékařů kremelské nemocnice obviněných z toho, že od 30. let systematicky vraždili představitele sovětského režimu.

Stalin žijící v pocitu neustálého ohrožení zájmů SSSR zvenku i zevnitř masíroval sovětskou veřejnost tažením proti různým „ismům“. Podle něj svět komunismu tehdy čelil hrozbě nové, třetí světové války, která by znamenala střet se západními demokraciemi, globální konflikt bývalých spojenců antihitlerovské koalice.⁴ Současně bylo třeba najít osoby zodpovědné za problémy uvnitř sovětské společnosti (např. v zemědělství, v zásobování obyvatelstva apod.), a to nejen mimo komunistickou stranu, ale pochopitelně i v jejím středu.

Stalinův Sovětský svaz se nacházel ve stavu jakéhosi permanentního nebezpečí. Nejrůzněji definovaní soupeři, skuteční či domnělí, byli bez milosti likvidováni v systému propracované soudní i mimosoudní represe. Po skončení druhé světové války se vliv SSSR dále rozšířil do střední a jihovýchodní Evropy. Je proto logické, že nově etablovaní komunističtí vládcí v jednotlivých státech kopírovali a do praxe za koordinace a kontroly Moskvy zaváděli „osvědčené“ sovětské vzory a postupy. Týkalo se to také konstrukce a fungování stranického, bezpečnostního a justičního aparátu. Všechny tyto aspekty a tzv. sovětské zku-

šenosti sehrály svou roli při konstrukci politických procesů⁵ na konci 40. let a na počátku 50. let minulého století.

ČESKOSLOVENSKÁ REALITA

V únoru 1948 dovršila Komunistická strana Československa své dlouhodobé úsilí o dobytí politické moci ve státě. Následovala postupná likvidace demokratických tradic, okleštění a posléze eliminace lidských a občanských práv. KSČ provedla prostřednictvím tzv. vyakčňování čistky ve státních institucích napříč celou společností. Nekomunistické politické strany dostaly svá „nová“, nekonfliktní vedení a v rámci Národní fronty byl jejich vliv marginalizován. Nepoddajní občané přišli o svá zaměstnání a buď dobrovolně (dokud to ještě šlo) opustili území státu, nebo v případech, že to nestihli, byli perzekvováni a mnohdy zbaveni osobní svobody, vězněni a někteří z nich i popraveni.

Jaké v ČR existovaly předpoklady pro nástup KSČ k moci? Z dlouhodobějšího hlediska nahrála příznivým výsledkům komunistické strany reflexe a trauma z Mnichova 1938 spojené s negativními zkušenostmi se západními demokraciemi. O sovětském odhodlání pomoci Československu nebylo pochyb, přestože dnes víme, že zájmy SSSR byly jiné a rozhodně nikoliv nezištné. Byli to právě sovětské politiky, kteří v září 1938 žili v naději, že se imperialistická válka v Československu promění v proletář-

skou revoluci. Reálné vojenské možnosti SSSR pomoci Hitlerem ohroženému ČSR měly také své vážné limity (čistka uvnitř sovětské armády, otázka koridoru do ČSR, synchronizace výzbroje apod.). Nicméně o ryzí povaze sovětského spojení v kritickém období září 1938 se během druhé světové války ani těsně po ní nepochybovalo. Svě v tomto směru vykonal i prezident Edvard Beneš a představitelé nekomunistických stran, kteří souhlasili se zahraničně politickou koncepcí spojení se SSSR, deklarovanou mj. v Košickém vládním programu z dubna 1945.

Dalším momentem, který musíme vzít v úvahu, bylo tradiční české rusofilství – víra ve velkou slovanskou lípu, která by ochránila slabé středoevropské národy před agresivním pangermanismem. Obdivu vůči SSSR pomohla skutečnost, že sovětské jednotky osvobodily velkou část ČSR, a také to, že nikdo nebo skoro nikdo neměl bezprostřední negativní zkušenosti s povahou ruského, po listopadu 1917 bolševického režimu. Byla zde také zjevná skutečnost, že Sovětský svaz přinesl pro osvobození Evropy od fašismu obrovské lidské oběti. Českoslovenští komunisté vedle zveličování významu svého antifašistického odboje během druhé světové války (úměrně tomu se snažili minimalizovat odboj západní – londýnský) posilovali ve veřejnosti obraz SSSR jako záštity budoucí nezávislosti státu a nezištného spojení, ochotného kdykoliv pomoci.

- 3 Zvýraznění antisemitismu souviselo se změnou vztahů mezi SSSR a Izraelem. SSSR podpořil vznik tohoto státu. Stalin předpokládal, že by jeho prostřednictvím mohl rozšířit vliv SSSR do oblasti Blízkého východu. Když ale Izrael demonstroval svou zahraničně politickou nezávislost, zcela se změnila dosavadní sovětská politika. Izrael se posunul do pozice nepřátel SSSR, židovské organizace uvnitř SSSR byly rozpuštěny a jejich členové pronásledováni. Antisemitismus v SSSR se rozjel na plné obrátky. V sovětské represivní politice se však nejednalo o nic zásadně nového. Jako důkaz toho, že šlo o pokračování trendů z konce 30. let, lze uvést případ od května do července 1937 v Moskvě probíhajícího tajného soudu s členy údajně protistátně zaměřeného Židovského protifašistického výboru.
- 4 Spory mezi SSSR a Západem se asi nejvýrazněji projevíly v poraženém Německu (mj. neúspěch sovětské blokády Berlína). Stalin ale správně neodhadl zájem USA o poválečné dění v Evropě, demonstrováné Trumanovou doktrínou a Marshallovým plánem. Zaskočil ho rovněž odchod francouzských (a posléze i italských a belgických) komunistů z vlády. Nezbytnost koordinace dalších kroků uvnitř komunistického hnutí ho přivedla k myšlence obnovení mezinárodní organizace pod jasným diktátem Moskvy, tzv. Informačního byra. Ani to ale nedokázalo zabránit dalším konfliktům uvnitř komunistického bloku.
- 5 Podle mého názoru se proces stane politickým (tzn. z hlediska procesního nekorektním), jestliže do jeho vyšetřovací fáze či do samotného průběhu vstoupí politická moc. Jejím cílem je totiž nejen ovlivnit, kdo bude zatčen a z čeho bude obviněn, ale také, jaký bude průběh a výsledek procesu. Všechny tyto atributy lze sledovat u procesů, do nichž v průběhu 20. století zasahovaly fašistické a komunistické strany.

Klement Gottwald s Rudolfem Slánským (vlevo) a dalšími hosty na staveništi nových závodů Vítkovických železáren Klementa Gottwalda v Ostravě v září 1950 Foto: ČTK

Všechny uvedené faktory napomohly po skončení druhé světové války v podmínkách limitované politické soutěže posílit vliv KSČ ve společnosti. Připomínám, že KSČ vznikla v podstatě jako frakce uvnitř sociální demokracie. V roce 1921 sociální demokracii rozštěpila a zahájila vlastní politickou existenci. Demokratické principy a postupy uvnitř KSČ se však dostávaly do kolize s podmínkami, které strana přijala vstupem do bolševiky založené a kontrolované Komunistické internacionály. Boje o podobu strany pak vyústily do nástupu jasně promoskevského vedení v čele s Klementem Gottwaldem na V. sjezdu KSČ v roce 1929. Od tohoto okamžiku se komunistická strana a její vedení důsledně podřizovalo zájmům a úkolům z Moskvy.

V období let 1945–1948 se komunisté soustředili na ovládnutí všech klíčových pozic ve státě. Platilo to jak pro oblast politickou, tak pro oblast ekonomickou a bezpečnostní (tzn. zpravodajskou a státní bezpečnostní). V aparátu KSČ se na tomto základě soustřeďovaly nejrůznější informace nejen o chodu státu, ale také o aktivitách a plánech pečlivě sledovaných a agenturní cestou také monitorovaných politických sou-

peřů. Vznikaly provokace vůči silným nekomunistickým osobnostem s cílem poškodit jak jejich osobní pověst a pozici před veřejností, tak samozřejmě souhrnně upozornit na nekalé praktiky nekomunistických stran. Legitimní vedení stran měla být postupně diskreditována a nahrazena povolnými vykonavateli komunistické zvláště.

Musíme vzít rovněž v úvahu skutečnost, že jednotná protikomunistická opozice zde fakticky neexistovala. Nekomunistické strany byly vnitřně rozhádané a nedokázaly překonat partikulární zájmy. Sázely na osobnost prezidenta Edvarda Beneše a na zavedené, tradiční demokratické mechanismy. Komunistické nebezpečí dlouhodobě podceňovaly, a i když vyvolaly zásadní mocenský střet s KSČ v únoru 1948, nedokázaly následně tak efektivně a zřetelně mobilizovat veřejnost, jak to v daném okamžiku předvedli komunisté.

Komunistická strana Československa se po únoru 1948 soustředila na upevnění získané moci. Vedle stranického aparátu se při očistě státních institucí uplatnily komunistické kádery v bezpečnosti, které byly posléze využity při konstrukci nejen prvních

politických procesů. Státní bezpečnost se stala obávanou mocenskopolitickou složkou. Bylo třeba zkompromitovat představitele nekomunistických stran, některé diplomaty, důstojníky čs. armády, představitele církví a podobně. Státní bezpečnost, poslušný nástroj KSČ postupně vybudovaný pro perzekuci nepoddajných obyvatel, se „dala do práce“ a „vlastními metodami“ vytvářela a zdokonalovala mechanismus státního bezpráví. Provokace, fyzické a psychické násilí, všudypřítomné ponižování ve vězení a konečně také příchod sovětských poradců na podzim 1949 vedly k bezprecedentnímu vytváření obludných procesů.

Proč je KSČ vlastně konstruovala? Důležitým aspektem byl nepochybně vývoj mezinárodní situace. Již jsem zmínil sovětské vzory a koncepty, které Československo ochotně zavádělo. Svou roli určitě sehrály vyhrcované vztahy mezi SSSR a Západem (první berlínská krize, od počátku 50. let pak válka na Korejském poloostrově); jistě lze část motivů najít v proměně vztahů s Izraelem nebo v nově vypuknuvším, intenzivním konfliktu uvnitř sovětského bloku s Jugoslávií.

Vnitřní důvody spočívaly ve snaze komunistické strany o zlomení jakéhokoliv, byť potenciálního odporu a podřízení si společnosti. Hrdinové prvního a druhého odboje, intelektuální elita společnosti, odpůrci kolektivizace a politiky KSČ čelili ztrátě osobní svobody, mučení, ztrátě důstojnosti a ponižení. Více než 240 jich KSČ nechala z politických důvodů popravit. Rozpoutaný teror na počátku 50. let se dotýkal doslova každého občana. Vedle celostátních případů s mimořádným propagandistickým dopadem se konaly procesy lokální, jejichž exemplární význam souvisel s místními specifickými podmínkami. Procesy tedy plnily nejen funkci varovnou a výchovnou, ale rovněž stabilizační.⁶

Další aspekt při konstruování procesů souvisel s očekáváními, která komunistická strana v době předúnorové i poúnorové dávala veřejnosti (sliby reálné, méně reálné i zcela nereálné). Již záhy po únoru 1948 však KSČ zjistila, že nedokáže své vize

naplňovat. Na počátku 50. let došlo ke krizi režimu po stránce ekonomické, sociální a politické.⁷ Bylo třeba najít někoho, kdo je za neplnění vytčených cílů zodpovědný. Katalyzátorem krize se také proto stala silná vlna represí. Nejdříve se režim logicky zaměřil na protivníky působící mimo komunistickou stranu. Posléze se již za přímé sovětské asistence pustil do čistek ve vlastních řadách. Dosud nezpochybnitelní představitelé režimu byli nyní představeni v nové konstelaci a interpretaci, což ovšem s sebou přineslo velký otřes uvnitř aparátu strany a vyvolávalo lavinový efekt v prostředí, které souzení komunisté reprezentovali. Takto konstruované politické procesy plnily funkci propagandistickou a také mobilizační.

Komunisty nelze považovat z hlediska analýzy dopadů soudní perzekuce na konkrétní vrstvy obyvatelstva za hlavní cílovou skupinu. Podle Jana Foitzika, který však vychází z údajů Karla Kaplana, tvořili komunisté pouhé 0,3 procenta odsouzených, ale zároveň 6 procent popravených z politických důvodů.⁸ Význam procesů s komunisty spočíval v dopadu, který jejich zatčení a souzení vyvolaly dovnitř strany. Šlo o lidi bezprostředně spjaté s režimem, s jeho dosavadním fungováním, s represemi, a jak působivě tvrdila propaganda, s úspěchy i neúspěchy hnutí.

Nyní zatčení komunističtí představitelé byli znevěrohodněni v očích veřejnosti. Jak bylo možné, že svou protistátní činnost tak dlouho skrývali? Jaké důsledky to bude mít pro změnu politiky v tom kterém oboru, spjatém s působením zatčených a nyní i odsouzených komunistů? Co bude

Oslavy padesátých narozenin Rudolfa Slánského, 31. července 1951

Foto: ČTK

s kádry, které až dosud důsledně a bez jakýchkoliv pochybností prováděly jejich rozhodnutí? Ponesou snad také důsledky chyb odsouzených předáků KSČ? Kde a na jaké úrovni aparátu se vyvozování odpovědnosti zastaví?

Zatčení a souzení komunisté představovali tehdejší elitu strany. Patřili k tomu nejlepšímu, co měla KSČ k dispozici, osvědčili se v dřívějších bojích, těšili se důvěře Sovětů, a právě proto zastávali ve státním aparátu zodpovědné funkce. Nebyli to však žádní „chudáčci“, kteří by do čistek „spadli jaksi nedopatřením“. Mnozí z nich se na čistkách ve společnosti aktivně a bez skrupulí podíleli. Mnozí z nich věděli, jak probíhaly procesy ve třicátých letech v Sovětském svazu. Tehdy souzené spolusoudruhy znali a snad

i tušili, že nic z toho, co tehdy tvrdily proklamované obžaloby, nespáchali. Konečně se sami podíleli na vytváření represivního systému, který nyní měli jako jeho oběti poznat.

Připomínám, že k procesům s představiteli komunistické strany nedocházelo jen v Československu, i když zde se odehrál proces co do rozsahu a dopadu největší. Již v červnu 1949 byl v Albánii za údajnou přípravu odtržení země od spojení se SSSR popraven generální tajemník tamní komunistické strany, náměstek předsedy vlády a ministr vnitra Koči Džodze. V říjnu 1949 byl za údajné protistátní činy odsouzen a popraven člen politbyra Maďarské komunistické strany a ministr zahraničních věcí (předtím ministr vnitra) László Rajk. V prosinci 1949

6 Podle Karla Kaplana souvisela stabilizační funkce procesů se zastrašením veřejnosti před důsledky opozičních aktivit; po roce 1956 však tyto procesy působily naopak destabilizačně. Viz KAPLAN, Karel: Politické procesy 50. let v Československu. In: PERNES, Jiří - FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze. ÚSD AV ČR - Prius, Praha - Brno 2005, s. 107-114.

7 Všem těmto aspektům se věnuje Jiří Pernes. Viz PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. CDK, Brno 2008.

8 FOITZIK, Jan: Souvislosti politických procesů ve střední a východní Evropě. In: PERNES, Jiří - FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, s. 11.

Klement Gottwald a Rudolf Slánský na slavnostní recepci na Pražském hradě, 24. října 1951

Foto: ČTK

byl v Bulharsku popraven tajemník ústředního výboru komunistické strany a místopředseda vlády Trajčo Kostov. Čistky v aparátu komunistických stran proběhly také v Jugoslávii a Polsku.

V československém případě se však spojilo několik momentů dohromady. Šíře záběru, kterou zosobňovali zatčení a posléze souzení členové „protistátního spikleneckého centra“, byla mimořádná; šla vlastně napříč celou společností. Byli zde lidé ze stranického aparátu, z oblasti diplomacie, zahraničního obchodu, z ekonomické sféry, ale také například zástupci armády, bezpečnosti a sdělovacích prostředků. Byli zde lidé, kteří se (bohužel pro sebe) ve třicátých letech odhodlali bojovat ve Španělsku a posléze za druhé světové války působili na Západě; lidé, kteří měli židovský původ (ve Slánského procesu, ale i v některých dalších nechutně využitých); lidé, kteří

měli vazby na Titovu Jugoslávii (nyní tedy tzv. titoisti) nebo v předválečném období museli v rámci strany podstoupit sebekritiku. Čelili neuvěřitelným až fantastickým obviněním, byli uznáni vinnými a bez milosti popraveni. Nebyli to však lidé (jak jsem již uvedl a považuji za důležité to zdůraznit) nevinní. Šlo také o svědky a přímé aktéry řady komunistických zločinů.

Podívejme se alespoň stručně na Sověty vybranou hlavu spiknutí. Rudolf Slánský patřil mezi výrazné osobnosti KSČ. Byl blízkým spolupracovníkem a přítelem Klementa Gottwalda. Patřil k okruhu nejzasvěcenějších a požíval Gottwaldovy plné důvěry. Svědčí o tom skutečnost, že když byl na Gottwalda v roce 1934 vydán zatykač a on se skrýval v Moskvě, Slánský a Šverma převzali vedení strany. Slánský byl předsedou KSČ nablízku také během druhé světové války. Po válce se stal

druhým mužem KSČ. Funkci generálního tajemníka zastával od května 1945 do září 1951. Z titulu této funkce řídil aparát strany. Velmi výrazně se zasloužil o nastolení komunistického režimu. Organizoval provokace proti nekomunistům, řídil komunisty v bezpečnostním aparátu, koordinoval činnost jednotlivých oddělení ústředního sekretariátu strany. I díky těmto kompetencím byla Slánského role v únorových událostech 1948 neopomínutelná. Únor 1948 a zvolení Gottwalda prezidentem ještě posílily jeho pozici. Jednal autoritativně, často s odkazem na Sověty a Gottwalda. Byl také jedním z těch komunistických představitelů, kteří měli největší odpovědnost za zavádění represivních opatření a rozpoutání vlny politických procesů a masových nezákonností. Snad si labilnost své pozice uvědomil v momentě, kdy byl z postu generálního tajemníka sesazen a umístěn na post místopředsedy vlády. Mohl o tom přemýšlet již dříve. V době, kdy Kreml ignoroval jeho padesáté narozeniny, nebo snad v době, kdy se i s jeho souhlasem rozpoutal hon na „nepřítele“ uvnitř KSČ.

Připomenul bych ještě jednu absurditu počátku padesátých let. Když již docházelo k prvnímu zatýkání a obviněním komunistických kádrů, seděli jejich budoucí spoluvězni a spoluobvinění na schůzích, kde postup bezpečnosti a strany schvalovali (jak jinak než jednomyslně). Snad si byli ochotni vnitřně připustit, že člověk, kterého znali, se nemohl dopustit toho, z čeho byl nyní obviňován. Byli však rádi, že se neocitli v jeho pozici, že se jich to netýkalo. Netušili však, že v zákulisí se již rozehrála hra, na jejímž konci nestačila jejich hluboká sebekritika přednesená na plénu (případně odchod do ústraní), ale mohli být rádi, když vyvázli životem.

Systém, pro který tak ochotně a bez skrupulí řadu let pracovali, je již nepotřeboval a zbavil se jich. Někteří ze souzených komunistů si to uvědomili. Slánský před popravou řekl: *Mám to, co jsem si zasloužil*. Jiní odcházeli z tohoto světa zoufalí z toho, co jim to ta jejich strana provedla. od